

Zdzisław Szymański

Ekonomia narodowa a etyka w ujęciu Stanisława Głębińskiego

Annales. Etyka w życiu gospodarczym 17/1, 23-34

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zdzisław Szymański

Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie

Ekonomia narodowa a etyka w ujęciu Stanisława Głębińskiego

National Economics and Ethics according to Stanisław Głębiński

Stanisław Głębiński (1862-1941), professor of Lviv University and the author of the two-volume 'National Economics ('*Ekonomika narodowa*'), was one of the main representatives of the historical-national approach in Polish economics. The study of national economics which he created was divided into general economics, i.e. economic theory, and practical economics, referred to as economic and social policies. Głębiński emphasizes that there is a close relationship between the latter and ethics. Before the development of economic theory, economic thought was normative, because of its close relationship to ethics. However, it was not the history of economic theory, but the history of the notion of economic politics and of its practical application. Due to the social nature of ethics, there are also specific relations between it and theoretical economics. In modern countries finding a solution to the so-called social question has become a common task of economics and ethics.

Ethical topics are also contained in the content of the category 'social resources', in which the social determinants of human economic activity find their fullest reflection. This applies in particular to the category of moral resources, which illustrates the functioning of state bodies and public institutions, the state of education, the prevailing habits and the customs and the character of the nation.

Keywords: national economy, economic and social policy, topics of ethics, normative economic thought, moral resources

JEL Classification: B31

1. Życie i prace Stanisława Głąbińskiego

Stanisław Głąbiński (1862-1941), ekonomista i polityk, działał zarówno w czasach istnienia autonomicznej Galicji, a więc przed I wojną światową, jak i w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Uczeń Leona Bilińskiego, przedstawiciela szkoły historycznej w nauce ekonomii, mianowany został w roku 1892 profesorem ekonomii na Uniwersytecie Lwowskim. Związany na stałe z tym ośrodkiem naukowym aż do drugiej wojny światowej, stał się jednym z głównych reprezentantów kierunku historyczno-narodowego w polskiej ekonomii¹.

Głąbiński politycznie związany był ze Stronnictwem Narodowo-Demokratycznym, czyli endecją, od momentu zainicjowania działalności przez tę partię w zaborze austriackim. Z jej ramienia uzyskał w r. 1902 mandat do Rady Państwa w Wiedniu, czyli parlamentu austriackiego. W latach 1907-1911 sprawował funkcję prezesa Koła Polskiego w tymże parlamencie. Funkcji tej zrzekł się po poprzednim powołaniu go w grudniu 1910 roku na stanowisko ministra do spraw kolei żelaznych. Posłem do parlamentu austriackiego pozostał do końca I wojny światowej i rozkładu Austro-Węgier².

Ożywioną działalność polityczną prowadził Głąbiński również w pierwszym okresie istnienia niepodległej Drugiej Rzeczypospolitej. Jako poseł był od 1919 r. prezesem Związku Ludowo-Narodowego, czyli parlamentarnego stronnictwa politycznego endecji. Krótco sprawował urząd wicepremiera i ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w rządzie Chjeno-Piasta Wincentego Witosa. W latach 1928-1935 był senatorem³. Po wybuchu wojny aresztowany został przez NKWD w listopadzie 1939 roku. Zmarł w więzieniu etapowym w Charkowie w sierpniu 1941 roku⁴.

Spśród prac Głąbińskiego powstałych przed rokiem 1918 należy wymienić przede wszystkim *Wykład ekonomiki społecznej wraz z zarysem polityki ekonomicznej i z historią ekonomiki* (1913), będący swego rodzaju kompendium wiedzy ekonomicznej. Konstrukcja i styl tego dzieła zbliżone są do *Systemu ekonomiki społecznej* Leona Bilińskiego, a w jakiejś mierze także do *Szkoły polskiej gospodarstwa społecznej* Józefa Supińskiego.

¹ Z. Szymański, *Poglądy agrarne Stanisława Głąbińskiego*, [w:] *Z dziejów gospodarki i myśli ekonomicznej Drugiej Rzeczypospolitej*, red. R. Orłowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 37.

² S. Głąbiński, *Wspomnienia polityczne*, Drukarnia i księgarnia Pelplin 1939, s. 87-89, 141, 150, 351; H. Wereszycki, *Historia polityczna Polski 1864-1918*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, s. 154-155, 283.

³ J. Kornaś, *Naród i państwo w myśli politycznej Związku Ludowo-Narodowego*, Akademia Ekonomiczna, Kraków 1995, s. 23; E. Maj, *Stanisław Głąbiński – poseł Związku Ludowo-Narodowego (1919-1927)*, [w:] *Rola posła i senatora w II Rzeczypospolitej*, red. J. Jachymek, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1989, s. 231; Idem, *Związek Ludowo-Narodowy 1919-1928. Studia z dziejów myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 101.

⁴ *Akt (zgonu)*, [w:] S. Głąbiński, *W cieniu ojca*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2001, s. 132-133.

Główne dzieła Głębińskiego akcentujące jego narodowy punkt widzenia na istotę zjawisk gospodarczych powstały w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Nawiązują one jednak do wcześniejszych studiów. W latach 1927-1928 ukazała się dwutomowa *Ekonomika narodowa* obejmująca dwie prace: *Teoria ekonomiki narodowej* (1927) i *Narodowa polityka ekonomiczna* (1928). Tuż przed wybuchem II wojny światowej w 1939 roku wyszła drukiem *Historia ekonomiki* (t. I i II), której tom drugi poświęcony został historii ekonomii w Polsce.

2. Ekonomia narodowa jako nauka

Twórczość naukowa Stanisława Głębińskiego rozwijała się równolegle z jego działalnością polityczną i była w dużej mierze przez tą działalność inspirowana. W pracach powstałych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej Głębiński zmierzał do wypracowania szkoły narodowej w nauce ekonomii. Myśl ta przewijała się zarówno w jego głównym dziele *Ekonomika narodowa*, jak i w artykule z r. 1937 pt. „Idea szkoły narodowej w ekonomice”, opublikowanym na łamach poznańskiego „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”.

Punktem wyjścia szkoły narodowej miały stać się naród i idea narodowa. Tę ostatnią Głębiński rozumiał jako naturalny, historyczny łącznik pomiędzy jednostkami, warstwami społecznymi, różnego typu organizacjami a społeczeństwem świadomym swej jedności duchowej, swej przeszłości i swych ideałów, czyli „narodem”. Potęgą idei narodowej, zespolonej z uczuciami religijnymi i etycznymi jest tak wielka, ma przy tym tak szeroki zasięg, że, zdaniem Głębińskiego, może ona spełnić rolę paradygmatu będącego kompromisem między ideą interesu osobistego a interesem zbiorowym⁵. W sile idei narodowej należy więc doszukiwać się obiektywnej, teoretycznej podstawy poznawczej szkoły narodowej⁶.

Na określenie tworzonej przez siebie dyscypliny wiedzy Głębiński używa wywodzącego się od A. Marshalla terminu *ekonomika* (ang. *economics*)*, uzupeł-

⁵ S. Głębiński, *Idea szkoły narodowej w ekonomice*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1937, vol. XVII, nr 3, s. 405-406. W tym samym numerze „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego” ukazał się również artykuł innego profesora Uniwersytetu we Lwowie, Stanisława Grabskiego pt. „Ustroje społeczno-gospodarcze”. Paradygmatem tworzonej przez Grabskiego ekonomii społecznej miała stać się nauka o ustrojach społeczno-gospodarczych. Z. Szymański, *Stanisław Grabski i jego poszukiwanie paradygmatu dla nauki ekonomii w Polsce*, „Zamojskie Studia i Materiały” 2010, Seria: Administracja, Ekonomia, Informatyka, vol. XII, nr 3 (33), s. 108-109.

⁶ A. Lityńska, *Idea narodowa w pracach Stanisława Głębińskiego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1995, nr 450, s. 128.

* Współcześnie angielski termin *economics* jest na ogół tłumaczony na język polski jako *ekonomia* lub *nauki ekonomiczne*. W okresie dwudziestolecia międzywojennego i pierwszych latach po II wojnie światowej dominowała jednak, widoczna również w pracach St. Głębińskiego, praktyka określania nauk ekonomicznych zaczerpniętym bezpośrednio od Marshalla terminem *ekonomika*. Jednak z czasem słowo to zaczęto wykorzystywać do oznaczania węższych obszarów badań ekonomicznych, wyodrębnianych poprzez dodanie odpowiedniego drugiego członu, np. *ekonomika produkcji*, *ekonomika przemysłu* etc. (*przyp. red.*)

niając go przymiotnikiem *narodowa*. Uważa, że nazwa *ekonomia polityczna* sugeruje, że chodzi tu przede wszystkim o politykę ekonomiczną, a nie o teorię traktującą o naturze gospodarstwa społecznego. Z kolei termin *ekonomia* lub *ekonomika społeczna*, zgodny z duchem języka polskiego, w językach obcych nabral nieco odmiennych konotacji. Nie oznacza całości nauki ekonomii, lecz jedynie jej aspekt traktujący o kwestii społecznej. Bardziej właściwa jest więc nazwa *ekonomika narodowa*, zwłaszcza w przypadku narodów cieszących się samodzielnym bytem państwowym, z zastrzeżeniem, że przez „naród” należy rozumieć zbiorowość ludzką w znaczeniu politycznym, to jest całe społeczeństwo w granicach państwa, łącznie z odłamami innych narodowości⁷.

Głębiński wyraźnie deklaruje, że tworzona przez niego nauka ekonomii winna uwzględniać zarówno społeczny, jak i narodowy punkt widzenia. Z tych względów dokonuje twórczej krytyki dotychczasowych prądów w dziejach myśli ekonomicznej. W swej retrospekcji najwięcej uwagi poświęca kierunkowi nazwanemu przez niego indywidualistycznym. Pojęciem tym określa on wszystkich ekonomistów poczynawszy od Adama Smitha, niezależnie od stosowanych przez nich metod badawczych, którzy akceptowali atomistyczną koncepcję społeczeństwa. Przedstawiciele kierunku indywidualistycznego – pisze Głębiński – wychodzili z założenia, że społeczeństwo jako zbiór jednostek na nie się składających, podlega takim samym prawom ekonomicznym, jakim podlegają jednostki w swojej działalności gospodarczej. Wynika z tego, że badanie natury i dążeń ludzkich jest jedyną i skuteczną drogą do sformułowania ścisłej teorii ekonomicznej⁸.

Kierunek indywidualistyczny w ujęciu Głębińskiego obejmował zarówno głównych przedstawicieli ekonomii klasycznej, jak i ekonomistów szkół marginalistycznych. Wspólną cechą obu nurtów, podkreśla Głębiński, jest akceptowanie ahistorycznego, pozaczasowego charakteru praw ekonomicznych wyprowadzanych z zasady „gospodarności”, czyli racjonalnego gospodarowania, będącej, jak sądzono, lejtmotywyem działania człowieka w każdej społeczności i na każdym etapie rozwoju. Poza Smithem, Sayem, czy niektórymi innymi ekonomistami analizującymi zjawiska ekonomiczne w oparciu o realia ówczesnego życia gospodarczego, większość przedstawicieli tego kierunku hołdowała metodom abstrakcyjno-dedukcyjnym. Dotyczy to zarówno przedstawiciela ekonomii klasycznej Dawida Ricardo, jak i późniejszych ekonomistów ze szkoły austriackiej i lozańskiej. Syntezą szkół marginalistycznych, optujących za mikroekonomicznym punktem widzenia w badaniu zjawisk gospodarczych, stał się – zdaniem Głębińskiego – system ekonomiczny Alfreda Marshalla zawarty w jego *Zasadach ekonomiki* (1890)⁹.

Znacznie mniej uwag krytycznych wypowiada Głębiński pod adresem pokrewnym sobie kierunkom w nauce ekonomii: historycznemu, społecznemu i narodowemu. Kierunek historyczny, wychodząc z założenia, że zjawiska i prawa ekonomiczne nie mają charakteru statycznego, uniwersalnego, skoncentrował się

⁷ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki narodowej*, Towarzystwo Wydawnicze „Ateneum”, Lwów 1927, s. 40.

⁸ Ibidem, s. 26.

⁹ Ibidem, s. 16-18.

na badaniu historycznego rozwoju życia gospodarczego, by dopiero na tej podstawie móc sformułować prawa rozwoju gospodarczego każdego narodu. Następstwem opozycyjnego stosunku tego kierunku do ekonomii klasycznej było ściśle powiązanie nauki ekonomii z ekonomią praktyczną, czyli polityką ekonomiczną i społeczną. Zaleceniom z zakresu polityki gospodarczej brak było jednak odpowiedniej podbudowy koncepcjami teoretycznymi¹⁰. Podobny zarzut kieruje Głębiński pod adresem kierunku narodowego w jego dotychczasowych ujęciach¹¹.

Z wypowiedzi Głębińskiego wynika, że tworzona przez niego nauka ekonomii narodowej winna być dyscypliną teoretyczną, a zarazem społeczną i historyczną. Analizy teoretyczne nie powinny przy tym organicznie łączyć się z problemami polityki gospodarczej i społecznej jako stanowiącymi w jego koncepcji odrębną dziedzinę wiedzy¹². Ekonomia narodowa winna przy tym wychodzić od zagadnień makroekonomicznych, a więc ujmować w całości problemy życia gospodarczego, badać ogólne, typowe zjawiska społeczne, wyjaśniać ich wzajemną zależność oraz wpływ „całości na części”, zarówno na poszczególne warstwy społeczne, jak i na gospodarstwa indywidualne, publiczne i prywatne¹³.

W pracy *Teoria ekonomiki narodowej* Głębiński wyraźnie podkreśla, że „Przedmiotem ekonomiki narodowej jest gospodarstwo narodu, żyjącego w granicach państwa”. Zaznacza przy tym – o czym wyżej była już mowa – że przez pojęcie narodu rozumie całe społeczeństwo żyjące i gospodarujące w obrębie państwa, bez względu na etniczne pochodzenie jej członków. Z tych też względów zamiennie używa się nazwy *gospodarstwo społeczne* (we współczesnej terminologii odpowiada to pojęciu *gospodarka narodowa*). Obejmuje ono, jako całość wyższego rzędu, ogół wszystkich gospodarstw w kraju, powiązanych więzami wzajemnej zależności o charakterze materialnym i duchowym. Główną formą więzi jest społeczny podział pracy, a także samo państwo prowadzące wieloraką działalność. Więzi łączące gospodarstwa indywidualne wypływają także z jednakowych zwyczajów i obyczajów, zazwyczaj też z jednakowej kultury, pochodzenia, religii, dążeń i ideałów narodowych¹⁴.

Głębiński stał więc na stanowisku pełnej integralności zjawisk społecznych, w ukazaniu zaś szczególnej roli państwa w procesach gospodarczych zaznacza się u niego wpływ szkoły narodowej w ekonomii niemieckiej, w tym zwłaszcza piszącego w początkach XIX wieku Adama Henryka Müllera¹⁵. Oddziaływanie

¹⁰ Ibidem, s. 17, 24-25.

¹¹ Ibidem, s. 28-29.

W swym podręczniku *Historia rozwoju ekonomiki* Edward Taylor traktuje szkołę narodową w ekonomii niemieckiej jako wstępny etap rozwoju szkoły historycznej. E. Taylor, *Historia rozwoju ekonomiki*, Wydawnictwo Delfin, Lublin 1991, t. I, s. 206-216.

¹² W opinii Głębińskiego warunku takiego nie spełnia przykładowo piarstwo naukowe ówczesnego ekonomisty niemieckiego Othmara Spanna. W jego pracach analizy teoretyczne integralnie łączą się z polityką ekonomiczną i społeczną. S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 18.

¹³ Ibidem, s. 29.

¹⁴ Ibidem, s. 1-2.

¹⁵ Zdaniem Müllera państwo to specyficzna odrębna całość, niezależna od woli ludzkiej. Stanowi ono wyraz wewnętrznego związku fizycznych i psychicznych potrzeb ludzi. Tym samym jest wciele niem i wyrazem bytu przeszłych i terażniejszych pokoleń, a zarazem podstawą bytu przyszłych pokoleń. E. Taylor, *op. cit.*, s. 206-207.

szkoły narodowej, a zwłaszcza historycznej, widoczne jest także w rozumieniu przez Głębińskiego praw ekonomicznych, w sposób odmienny aniżeli czyniła to ekonomia klasyczna i szkoły kierunku marginalistycznego. Z naciskiem podkreśla on, że ich specyfika wynika z faktu, iż kształtują się one pod wpływem wszystkich czynników składających się na pojęcie gospodarstwa narodowego, a nie tylko z inspiracji *sensu stricto* gospodarczych. Człowiek – pisze Głębiński polemizując z tezą wywodzącą się od Adama Smitha – w całym swoim życiu i działalności jest jednością moralną i nie można zeń wydzielić człowieka ekonomicznego (*homo aeconomicus*). Nie można także rozróżnić w człowieku odmiennych pobudek działania w zależności od rozmaitych sfer aktywności: prywatnej, społecznej, dobroczynnej, jak to uczynili przedstawiciele młodszej szkoły historycznej w Niemczech: Albert Schäffle i Adolf Wagner. Człowiek uczciwy, reprezentujący wysoki poziom moralny – czytamy w dziele Głębińskiego – nie zmienia swych zasad etycznych, bez względu na to, czy występuje w roli obywatela, przedsiębiorcy czy dobroczyńcy¹⁶.

3. Relacje między ekonomią narodową a etyką

Z uwagi na charakter uprawianej przez Głębińskiego dyscypliny wiedzy, akcentowanie w niej priorytetu celów narodowych, liczne związki łączą ją z etyką. Wątki etyczne przewijają się w całym dorobku pisarskim Głębińskiego okresu Drugiej Rzeczypospolitej, relacjom *sensu stricto* na linii ekonomia-etyka poświęcił natomiast sporo uwagi we fragmencie Wstępu do *Teorii ekonomiki narodowej*, w którym analizuje związki między ekonomią a naukami pokrewnymi.

Ekonomię narodową jako naukę o gospodarstwie całego kraju dzieli Głębiński, zgodnie z konstrukcją swej dwutomowej *Ekonomiki narodowej*, na ekonomię ogólną, czyli teorię ekonomiczną oraz ekonomię praktyczną. Ta pierwsza jest nauką o ustroju gospodarczym narodu i prawach w nim rządzących, druga zaś – nauką o zasadach utrzymania, czy też podniesienia dobrobytu narodu oraz zachowania równowagi społecznej w procesie rozwoju gospodarczego. Ekonomię praktyczną traktować należy jako naukę odrębną określaną mianem polityki ekonomicznej i społecznej, opartą jednak na założeniach wypracowanych przez teorię ekonomiczną. Polityka ekonomiczna jako nauka (Głębiński wyraźnie odróżnia ją od czynnej polityki uprawianej przez państwo i innego typu organizacje) „...musi być etyczną i kulturalną, bo dobrobytu i szczęścia narodu nie osiąga się drogami niemoralnymi”. Określenie „kulturalna” zapewne oznacza w tym przypadku zgodna z kulturą polityczną danego narodu¹⁷.

Powyższa konstatacja nasuwa pytanie jaki jest w ujęciu Głębińskiego stosunek nauki ekonomii do etyki. We Wstępie do *Teorii ekonomiki narodowej* wskazuje on, że ci spośród myślicieli XIX wieku, którzy akcentowali potrzebę wprowadzenia bardziej sprawiedliwych zasad podziału dochodu narodowego, uważali

¹⁶ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 18-20.

¹⁷ Ibidem.

ekonomię za część etyki jako nauki „...o zasadach działalności ludzkiej, płynących z wyższych celów i praw moralnych”. Stanowisko takie podzielał także Simonde de Sismondi oraz inni ekonomiści stojący na odmiennych pozycjach aniżeli ekonomia liberalna, doszukująca się w motywie egoizmu głównej sprężyny ludzkiej działalności i kształtowania się praw ekonomicznych¹⁸.

Zdaniem Głębińskiego stanowisko takie byłoby w pełni uzasadnione, gdyby ekonomia traktowana była jako nauka o zasadach działalności człowieka na polu gospodarki. W takim przypadku ekonomia byłaby nauką „specjalną”, czyli szczegółową w ramach etyki jako nauki ogólnej. Jeśli więc pewne dyscypliny ekonomiczne ustalają w swych ramach zasady dla działalności gospodarczej, bez względu na to, czy są to nauki o gospodarstwie prywatnym (ekonomika prywatna), czy o gospodarstwie publicznym (skarbowość), czy wreszcie – o zasadach działalności państwa i społeczeństwa na niwie gospodarczej i społecznej (polityka ekonomiczna i społeczna), o tyle istnieje ścisły związek między nimi a etyką. W takim przypadku zasady etyki nie mogą być w treści tych nauk pomijane¹⁹.

Inny charakter posiadają relacje między etyką a ekonomią teoretyczną. Ta ostatnia bada faktyczny ustrój gospodarstwa społecznego i odpowiadające mu prawa rozwoju. Prawa te, czyli zaobserwowane tendencje w zjawiskach gospodarczych, mogą mieć znamiona moralne lub niemoralne, a mimo to rzeczywisty stan rzeczy musi być wyjaśniony nawet w przypadku, gdyby wiedza o nim „urągała zasadom etyki”. Ukazanie całej prawdy jest najskuteczniejszym środkiem wiodącym do zwycięstwa zasad etycznych tak w tezach ekonomistów-teoretyków, jak i w realizowanej polityce ekonomicznej i społecznej. W dążeniu do odzwierciedlenia obiektywnej rzeczywistości teoria ekonomiczna nie może więc być zależna od etyki²⁰.

Z wywodów Głębińskiego wynika też, że ekonomia narodowa jako nauka ogólna, teoretyczna, dążąc do poznania istoty funkcjonowania mechanizmu gospodarstwa narodowego, nie może być uznawana za naukę normatywną. Nie formułuje bowiem postulatów odnoszących się do idealnego stanu ustroju gospodarczego i środków jego realizacji, bada natomiast „...stan rzeczywisty w danych warunkach gospodarczych, moralnych, politycznych i cywilizacyjnych i owoce swych badań i doświadczeń zestawia i ogłasza”. Wysłunięcie wniosków związanych z wdrożeniem w życie rezultatów tych prac badawczych ekonomia teoretyczna pozostawia ekonomii praktycznej, a także realizowanej przez organa władzy polityce gospodarczej i socjalnej²¹.

Należy więc odrzucić wszelkie definicje ekonomii jako nauki o tym, co w życiu gospodarczym być powinno, a nie jest, w tym między innymi określe-

¹⁸ Ibidem, s. 49.

Zdaniem Sismondiego celem ekonomii politycznej winien być sprawiedliwy podział bogactw, co miało realizować się poprzez interwencjonizm państwowy. Myśl taką zawarł on w zdaniu: „Dobrobyt materialny człowieka, o ile może zależeć od państwa, stanowi przedmiot ekonomii politycznej”. J.C.L. Simonde de Sismondi, *Nowe zasady ekonomii politycznej, czyli o bogactwie i jego stosunku do ludności*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1955, t. I, s. 25.

¹⁹ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 49-50.

²⁰ Ibidem, s. 50.

²¹ Ibidem, s. 30.

nia fizjokratów „o naturalnym porządku najkorzystniejszym dla społeczeństwa”, a także przekonania moralistów i ideologów socjalistycznych. Ustrój socjalistyczny, stwierdza Głębiński, może być przedmiotem naukowego badania, ale nie na podstawie utopijnych obrazów przyszłości, lecz jedynie w oparciu o konkretne doświadczenia. Za przykład służyć może Rosja, w której po rewolucji 1917 roku zaprowadzono ustrój socjalistyczny. Jednakże już w początkach lat dwudziestych w kraju tym wystąpiły tendencje sugerujące powrót do nowożytnego ustroju „mieszczańskiego” (chodziło tu o realizowaną od r. 1921 politykę NEP-u nastawioną na przywrócenie w ograniczonym zakresie stosunków towarowo-pięniężnych). Do utopii zaliczyć należy również obraz przyszłego ustroju społecznego nakreślony przez Augusta Comte’a, ustroju pozytywnego, opartego na zasadzie hierarchii, czyli nierówności i szczeblowości społecznej²².

W przeciwieństwie do ekonomii ogólnej, polityka ekonomiczna i społeczna jako nauka musi opierać się na zasadach etycznych. Zależność ta jest przy tym obustronna. Zasady etyczne mają bowiem charakter względny, relatywny, ulegają modyfikacjom pod wpływem zmian w ustroju gospodarczym i społecznym²³. Etyka chrześcijańska odbiegała w zdecydowany sposób od etyki starożytności pogańskiej, która akceptowała niewolnictwo, gardziła pracą wytwórczą, fizyczną, a drogę do powiększania bogactwa upatrywała w podbojach i grabieży ujarzmionych ludów. Jednakże również etyka chrześcijańska w odniesieniu do spraw ekonomicznych ulegała ewolucji na skutek rozwoju gospodarki towarowo-pięniężnej. Z biegiem czasu gromadzenie bogactwa przestało uchodzić za zjawisko zasługujące na potępienie, o ile tylko dokonywało się w sposób godziwy. Dozwolone zostało też pobieranie umiarkowanych procentów. Również handel (nie akceptowany przez św. Augustyna, dopuszczalny w celu zaspokojenia potrzeb przez św. Tomasza z Akwinu) stał się z czasem zajęciem godnym uznania²⁴.

Ze względu na wzajemne związki między etyką a polityką ekonomiczną i społeczną, myśl ekonomiczna w minionych epokach miała charakter normatywny. Historia ekonomii nie była jednak wówczas historią teorii ekonomicznej, lecz historią idei z zakresu polityki ekonomicznej i jej praktycznego zastosowania przez państwo starożytne, świat chrześcijański, miasta średniowieczne oraz państwa epoki odrodzenia i czasów nieco późniejszych. Polityka ta szeroko rozbudowana w okresie merkantylizmu zrodziła reakcję, której wyrazem stała się filozofia

²² Ibidem, s. 30-31.

²³ Relatywistyczne ujęcie przez Głębińskiego etyki przypomina poglądy w tym zakresie Józefa Supińskiego, pod którego wpływem w znacznej mierze pozostawał. W przekonaniu Supińskiego w każdej epoce panują inne wyobrażenia o zasadach etycznych, gdyż postępowaniem człowieka rządzą prawa odzwierciedlające właściwe danemu okresowi historycznemu punkty widzenia oraz dążenia i cele. Z. Szymański, *Józefa Supińskiego teoria rozwoju społeczno-gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999, s. 61.

²⁴ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 50. Patrz także: G.B. Spychalski, *Zarys historii myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Lódź 1999, s. 48, 59.

Zdaniem św. Tomasza z Akwinu zysk pochodzi z zapobiegliwości, a nie z użycia pieniądza; rola pieniądza w osiągnięciu zysku ogranicza się do funkcji narzędzia („przyczyna narzędna”), umożliwiającego działalność gospodarczą, ale pozbawionego właściwości twórczych. W. Piątkowski, *Wykłady z historii myśli ekonomicznej. Od Ksenofonta do fizjokratów*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2010, s. 159.

oświecenia. Wówczas to zrealizowana została koncepcja odrębnych nauk społecznych, niezależnych od nauk państwowych. Ideom oświecenia zawdzięcza też swoje narodziny ekonomia teoretyczna²⁵.

Mimo odrębności obu dyscyplin – ekonomii teoretycznej i etyki – realia życia społecznego nakazują im współdziałanie w trakcie realizacji stawianych przed nimi zadań. Etyka wskazuje ekonomiście, że człowiek w życiu społecznym nie kieruje się wyłącznie interesem osobistym. Równie ważnymi pobudkami są dla niego poczucie godności osobistej, a także poczucie obowiązku, odpowiedzialności względem społeczeństwa i sprawiedliwości w relacjach międzyludzkich. Etyka chrześcijańska nadała wyższą rangę ludzkiej pracy, nakładając na każdego człowieka obowiązek jej wykonywania na rzecz bliskich i społeczeństwa. Etyka ma więc charakter społeczny, co tym samym ściślej wiąże ją z ekonomią. W państwach nowożytnych rozwiązanie tzw. kwestii społecznej, w której ogniskują się sprzeczne interesy poszczególnych warstw społecznych, stało się wspólnym zadaniem ekonomii i etyki. Rozwiązanie tego problemu nie może być bowiem osiągnięte „...bez podniesienia zasad gospodarczych na wyższy poziom obowiązków społecznych”²⁶. Rozumieć to należy jako konieczność ukierunkowania celów produkcji i zasad podziału na pełniejsze zaspokojenie potrzeb ogółu ludności.

4. Wątki etyczne zawarte w kategorii zasoby społeczne

Poza rozważaniami *stricto* związanymi z relacją między etyką a ekonomią wątki etyczne zawierają się w treści wielu kategorii ekonomicznych, analizowanych przez Głębińskiego. Na przykład w uwagach dotyczących pracy wskazuje on, że jej wydajność uzależniona jest w dużej mierze od etycznych postaw ludzi w toku procesu produkcyjnego (czas pracy, pracowitość). Pośrednio, tym niemniej bardzo silnie, oddziałują na nią, obok organizacji pracy, różnych form zrzeszeń pracy i kapitału, także zasoby społeczne. W tych ostatnich znajdują swoje najpełniejsze odbicie społeczne uwarunkowania działalności gospodarczej człowieka²⁷.

Zasoby społeczne w ujęciu Głębińskiego nie są czynnikiem produkcji samym przez się, aczkolwiek ich wielkość warunkuje rozmiary możliwego do wytworzenia bogactwa społecznego. Głębiński rozumie je jako „...moralną i materialną spuściznę minionych pokoleń, które zapładniają i wzmacniają ducha i pracę współczesnego pokolenia”, czyli inspirują jego działalność. W pojęciu zasobów społecznych odzwierciedla się zarazem więź łącząca poszczególne jednostki w całość wyższego typu, jaka jest naród. Głębiński dzieli zasoby społeczne na zasoby moralne i materialne²⁸.

²⁵ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 47-48.

²⁶ *Ibidem*, s. 50-51.

²⁷ Z. Szymański, *Etyczny i ekonomiczny aspekt kategorii zasoby społeczne Stanisława Głębińskiego*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2010, vol. 13, nr 2, s. 53.

²⁸ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 47-48.

Kategoria *zasoby społeczne* wykazuje duże podobieństwo do pojęcia sił wytwórczych Fryderyka Lista. Według tegoż ekonomisty niemieckiego siły wytwórcze narodu są to wszystkie czynniki, zarówno gospodarcze, jak i pozagospodarcze, które określają potęgę i znaczenie gospodarcze tegoż narodu. List szczegółowo wylicza pozagospodarcze elementy wchodzące w skład pojęcia siły wytwórcze. Za jeden z najważniejszych komponentów sił wytwórczych uważa przemysł. Umożliwia on – jego zdaniem – pełne wykorzystanie zasobów materialnych, jest twórcą kapitału, źródłem bogactwa²⁹.

W przeciwieństwie do Lista, zwolennika aktywnej ekonomicznej roli państwa, gloryfikującego rolę przemysłu w rozwoju gospodarczym, Głębiński, ekonomista preferujący indywidualną przedsiębiorczość, pierwszoplanową rolę wyznaczał zasobom moralnym. Są one, jego zdaniem, najpełniejszym wyrazem kultury narodu, jego poziomu moralnego, stopnia trwałości więzi społecznej. Obrazują funkcjonowanie organów państwa i instytucji publicznych, stan oświaty, panujące zwyczaje i obyczaje oraz charakter danego narodu. Można powiedzieć, że w pojęciu zasoby moralne zawarł Głębiński swe postulaty dotyczące całej sfery społeczno-etycznych uwarunkowań procesów gospodarczych³⁰.

Kategoria *zasoby społeczne* odzwierciedla główne problemy Polski lat dwudziestych XX w., związane z przezwyciężeniem dziedzictwa długotrwałej niewoli, a więc stanu niedorozwoju ekonomicznego, zaniedbań w dziedzinie oświaty, czy wreszcie odrębnych nawyków i obyczajów, jakie wykształciły się wśród ludności polskiej trzech zaborów. Celem podniesienia poziomu etycznego społeczeństwa polskiego Głębiński, jeden z przywódców Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, zwracał uwagę na pierwszorzędne znaczenie wychowania religijnego i moralnego, opartego na kanonach religii chrześcijańskiej, jako najskuteczniejszej rękąmi wypracowania niezbędnych nawyków szacunku i zaufania do instytucji społecznych i państwowych³¹.

Wymienione wyżej zwyczaje i obyczaje danego narodu znajdują wyraz w hierarchii jego potrzeb, postawie wobec obowiązku pracy, w charakterze narodowym. W krajach cywilizowanych stały się one ważnym narzędziem kształtowania osobowości człowieka. Każdy człowiek stojący na odpowiednim poziomie cywilizacyjnym pragnie bowiem społecznej aprobaty dla swoich poczynań. Okoliczność ta, pisze Głębiński, obok zalet posiada także wady. Wskutek nacisku opinii danego środowiska utrzymuje się na przykład instytucja pojedynków i to pomimo wprowadzenia zakazów i kar, zbytek, a tym samym marnotrawstwo, znajdują swoje umotywowanie w wybrykach mody, spetryfikowaniu uległy dawne, sprzeczne z nowoczesnymi technikami produkcji, metody pracy, np. w rolnictwie trójpolówka, rabunkowy połów ryb w rzekach, przestarzałe wzory i narzędzia w budownictwie i rzemiośle. Nie brak również przykładów pozytywnego oddzia-

²⁹ R. Rybarski, *Idea gospodarstwa narodowego*, Nakład Akademii Umiejętności, Kraków 1919, s. 93; E. Taylor, *op. cit.*, s. 213-214.

³⁰ Z. Szymański, *Koncepcja ekonomii narodowej Stanisława Głębińskiego*, [w:] *Idee gospodarcze Drugiej Rzeczypospolitej*, red. R. Orłowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996, s. 107-108.

³¹ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 105.

ływania opinii publicznej. W wielu przypadkach pod jej wpływem najwyższą cnotą i powodem dumy obywatela staje się poczucie spełnienia obowiązków wobec warstw słabszych ekonomicznie³².

Wyraźne zaakcentowanie w pracach ekonomicznych Głębińskiego roli motywów etycznych, to niewątpliwie wpływ niemieckiej szkoły historycznej. Bruno Hildebrand, jeden z trzech głównych przedstawicieli starszej szkoły historycznej, zwracał uwagę, że działalność ludzka w kwestiach gospodarczych nie kieruje się wyłącznie interesem osobistym, gdyż decydują o niej także pobudki altruistyczne, które są rezultatem kultury, a także względy obyczajowe, religia, poczucie prawa. W ten sposób kształty życia gospodarczemu nadaje *człowiek społeczny*, którego motywy działania są wytworem społecznego współżycia³³. Na postawę Głębińskiego mogła też oddziaływać polska myśl ekonomiczna, w tym przede wszystkim Fryderyk Skarbek i Józef Supiński. Dotyczy to przede wszystkim ich negatywnej oceny „zbytkowej” konsumpcji, zmniejszającej możliwość akumulacji kapitału³⁴.

Ważnym elementem składowym zasobów moralnych jest dla Głębińskiego charakter narodowy, będący efektem przebiegu dziejów i właściwości etnicznych danego narodu. Głębiński ukazuje pozytywne i negatywne właściwości polskiego charakteru narodowego w odniesieniu do spraw gospodarczych, jak „pojętność i pomysłowość obok braku ścisłej rachunkowości i wytrwałości”. Przyczynę braku pełni „cnot gospodarczych” w społeczeństwie polskim upatruje w długotrwałej niewoli, sprzyjającej wszelkiego typu dewiacjom³⁵.

Bibliografia

- Głębiński S., *Idea szkoły narodowej w ekonomice*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1937, vol. XVII, nr 3, s. 405-406.
- Głębiński S., *Teoria ekonomiki narodowej*, Towarzystwo Wydawnicze „Ateneum”, Lwów 1927.
- Głębiński S., *W cieniu ojca*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2001.
- Głębiński S., *Wspomnienia polityczne*, Drukarnia i księgarnia Pelplin 1939.
- Kornaś J., *Naród i państwo w myśli politycznej Związku Ludowo-Narodowego*, Akademia Ekonomiczna, Kraków 1995.
- Lityńska A., *Idea narodowa w pracach Stanisława Głębińskiego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1995, nr 450.

³² Ibidem, s. 106-107.

³³ E. Taylor, *op. cit.*, s. 217-218.

³⁴ J. Górski, *Polska myśl ekonomiczna a rozwój gospodarczy 1807-1830. Studia nad początkami teorii zacofania gospodarczego*, PWN, Warszawa 1963, s. 137; Z. Szymański, *Zasób społeczny jako czynnik wzrostu bogactwa społecznego w teorii Józefa Supińskiego*, „Kwartalnik Historii Nauki i techniki” 1995, nr 2, s. 28.

³⁵ S. Głębiński, *Teoria ekonomiki...*, s. 107.

- Maj E., *Stanisław Głabiński – poseł Związku Ludowo-Narodowego (1919-1927)*, [w:] *Rola posła i senatora w II Rzeczypospolitej*, red. J. Jachymek, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1989, s. 227-254.
- Maj E., *Związek Ludowo-Narodowy 1919-1928. Studia z dziejów myśli politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- Piątkowski W., *Wykłady z historii myśli ekonomicznej. Od Ksenofonta do fizjokratów*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2010.
- Rybarski R., *Idea gospodarstwa narodowego*, Nakład Akademii Umiejętności, Kraków 1919.
- Simonde de Sismondi J.C.L., *Nowe zasady ekonomii politycznej czyli o bogactwie i jego stosunku do ludności*, PWN, Warszawa 1955, t. I.
- Spychalski G.B., *Zarys historii myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Łódź 1999.
- Szymański Z., *Etyczny i ekonomiczny aspekt kategorii zasoby społeczne Stanisława Głabińskiego*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2010, vol. 13, nr 2, s. 49-57.
- Szymański Z., *Józefa Supińskiego teoria rozwoju społeczno-gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999.
- Szymański Z., *Koncepcja ekonomii narodowej Stanisława Głabińskiego*, [w:] *Idee gospodarcze Drugiej Rzeczypospolitej*, red. R. Orłowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996.
- Szymański Z., *Poglądy agrarne Stanisława Głabińskiego*, [w:] *Z dziejów gospodarki i myśli ekonomicznej Drugiej Rzeczypospolitej*, red. R. Orłowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Szymański Z., *Stanisław Grabski i jego poszukiwanie paradygmatu dla nauki ekonomii w Polsce*, „Zamojskie Studia i Materiały” 2010, Seria: Administracja, Ekonomia, Informatyka, vol. XII, nr 3 (33).
- Taylor E., *Historia rozwoju ekonomiki*, Wydawnictwo Delfin, Lublin 1991, t. I.
- Wereszycki H., *Historia polityczna Polski 1864-1918*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.